

**Tentația recuperatorie în scriitura cu miză identitară – Virgil Tănase,
*Scrisori despre literatură și teatru***

*Prof. univ.dr.Nicoleta IFRIM
Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați*

Abstract: *The paper analyses the identity-centered strategies embedded in the epistolary narrative signed by Virgil Tanase, a book about literature, theatre, world and Self, within which the identity itself is re-defined and re-constructed.*

Keywords: *identity, epistolary narrative, Virgil Tanase.*

Propunând câteva „idei despre literatură și mai ales despre teatru”, „răzlețe, bânguite, nepricopsite” [Tănase, 2013:7], volumul de corespondențe al lui Virgil Tănase, publicat în 2013 la editura Muzeul Literaturii Române, proiectează, în intersițiile unei scriituri „întoarse” indirect către Sine, profilul unei „identități scripturale” aflate în permanent dialog cu sine și cu Lumea, în siajul unei tentații recuperatorii a profilului identitar individual, definite ca „experiență a identității.” [Halbwachs, 2007:289] Construită drept grupaj de scrisori cu adresant individualizat, cartea elaborează, în esență, un esafodaj semnificativ al perspectivelor ideografice asupra literaturii și teatrului, oglindind *à rebours generoasa confesiune a scriitorului despre raportul asumat cu literatura și teatrul. Cele două secțiuni, Despre literatură și Despre teatru, elaborează un scenariu seducător al „strategiilor identitare” în sensul definit de către Lipiansky: “Les stratégies identitaires sont des processus mises en oeuvre (de façon consciente ou inconsciente) par un acteur (individuel ou collectif) pour atteindre une ou de finalités (définies explicitement ou se situant au niveau de l’inconscient), procédures élaborées en fonction de la situation d’interaction, c’est-à-dire en fonction des différentes déterminations (socio-historiques, culturelles, psychologiques) de cette situation.” [Lipiansky, 1990:44] În acest fel, structurile textual-identitare sunt adaptate discursului epistolar amprentat confesiv, iar *biografemele* decupate de memoria individuală a scriitorului sunt ordonate, pe parcursul cărții, conform unei *gramatici temporale* specific cronologiei interogării identitare. De altfel, scriitura epistolară a lui Virgil Tănase transcrie nivele diferite de ficționalizare a „istoriei personale” într-un construct asumat al „identității narative”. În termenii lui Ricoeur, „la personne, comprise comme personnage de récit, n’est pas une entité distincte de ses expériences. Bien au contraire: elle partage le régime de l’identité du personnage, qu’on peut appeler son identité narrative, en construisant celle de l’histoire racontée. C’est l’identité de l’histoire qui fait l’identité du personnage.” [Ricoeur, 1990:175]*

Ordonate tematic, conform unei logici identitare coerent articulate, scrisorile problematizează ipostaza „scriitorului român devenit scriitor de limbă franceză”, discută perspective critice asupra unor maeștri ai literaturii (Proust), asupra formulei onirismului literar, proiectează confesiv traseul propriu al „devenirii” (scriitorul și formarea sa interior-creatoare), revizitează propria literatură (inclusiv „biografiile de scriitori publicate la editura Gallimard) în încercarea scriitorului de a denuda sensuri ale viziunii sale artistice, dar și relația cu diaspora românească de la Paris, reconstituie confesiv perioada în care Virgil Tănase este director al Institutului Cultural Român de la București, discută polemic despre „morala de catastrofă”, despre „cazul Breban”, precum și opțiunile regizorale ale „omului de teatru” Virgil Tănase.

Multipla fațetare a ipostazei identitare, generată prin suprapunerea perspectivelor diferite coagulate asupra Sinelui și asumate în scrisori, altfel spus, polimorfa „căutare de sine” a scriitorului român, purtător al unei „memorii exilice” post-traumatice, are loc în timpul procesului de proiectare a eului în scena scriiturii confesive pe schemă epistolară, astfel încât „l’identité narrative se constitue au fil des récits d’un narrateur, car se dire signifie se produire. Par ce processus en constant devenir, on comprend la personne, devenue un personnage littéraire, comme luttant contre l’éparpillement ou le chaos de ses propres expériences, tentant de le mettre en forme, de leur donner une histoire narrative” [Battiston, 2009:23] Resemantizarea trecutului, permanenta dublă raportare la memoria individuală și la cea colectivă, re-trăirea, prin scriitură, a experienței trecutului acum re-configurată critic prin filtrul prezentului devin elemente pivotale ale constructului identitar care amprentează imaginarul epistolar din volumul lui Virgil Tănase.

Apelând la evenimentul autobiografic, acum reconfigurat și re-interpretat în scriitură, Virgil Tănase discută condiția sa de scriitor român care scrie în limba franceză de adopție, în perioada exilului, construind indirect, chiar și prin formula epistolară acum inedit forjată confesiv, un *récit de vie* : „Drumul pe care a trebuit să-l parcurg ca să pot locui legitim într-o altă limbă decât a mea de-acasă, mi-a îngăduit să le privesc pe amândouă diferit și să dobândesc credința că scriitorul este pretutindeni un străin - și că nici n-ar putea fi altminteri. Aceste două limbi, româna și franceza, atât de asemănătoare, își schimbă radical înfățișarea de îndată ce le ceri să te slujească literar. Textul abstract, textul din cuget, dacă mă pot exprima așa, textul piesei rămâne același dar, Doamne, ce diferență de regie! De-o parte un spectacol cu o scenografie în alb și negru, tăioasă și precisă, o confruntare de juriști convinși că destinul omenirii depinde de-o virgulă și că o cât de mică greșeală de ortografie poate provoca un dezastru mondial. De cealaltă o liturghie care adună un sfat de plugari îmbrăcați ca dacii într-un palat levantin unde câteva vocabule venite la-ntâmplare dinspre soare-apune gem descoperindu-și sufletul slav. (...) Situația mea nu era deloc comodă,

obligat de fiecare dată când mă aflu în fața paginii albe, să aleg între o invitație la balul de la palat și bucuriile colorate ale pieții de mirodenii.” [Tănase, 2013:12-13] Această „invention de soi”, proiectată într-o „narration de soi” („grande identité, totale, résultant d’un travail d’assemblage des lignes de force de la vie”) [Kaufmann, 2004b:53], recuperează, în registru confesiv, marile momente ale vieții de scriitor în exil și post-exil, potențând dilemele și clivajele identitare proiectate acum la nivelul scriiturii-mărturisire.

Alteori, un eseu critic (cel al lui Alex Leo Șerban despre Proust) generează surprinzătoare reflecții autoscopice: „În interstițiile dintre citate, emoția lui Alex Leo Șerban, autentică și puternică, ne dă dintr-o dată sentimental că există în sufletul nostru (sau în cuget, nu știu) un gol de care până acum nu aveam habar. Un gol care devine, dintr-o dată, dureros. Un gol pe care-l simțim, dintr-o dată, esențial și despre care înțelegem, dintr-o dată, că numai Proust l-ar putea umple printr-un text a cărui menire este, tocmai, să ne facă să descoperim această vacuitate – ceea ce poate da deopotrivă o idee despre vocația fundamentală a literaturii, despre ceea ce ea ne poate oferi și despre ceea ce trebuie să-i cerem.” [Tănase, 2013:23-24] Mereu, reflecțiile despre condiția scriitorului-trăitor în Istorie dubleză și legitimează opțiunile literare ale lui Virgil Tănase: „pentru noi, care am reușit să-i supraviețuim – atâția dintre noi au murit atât de tineri, câțiva dintre noi trăiesc muriți reproducându-și imperfect textile de –odinioară...; pentru noi, onirismul ca tehnică a singurului curent literar original apărut în Europa după 1960 – am explicat în *Leapșa pe murite* de ce el nu se confundă nici cu literatura fantastică nici cu suprarealismul sau cu noul roman cu care nu are nimic de-a face...; pentru noi, spuneam, onirismul n-a fost o țintă ci doar o revelație pe care ne-am grăbit s-o întoarcem în lume. S-o întoarcem, altfel spus, într-un alt realism – lucru de care nu mai sunt azi convins (reflux).” [Tănase, 2013:28-29] Confruntarea retrospectiv-confesivă cu marile și micile evenimente ale Istoriei personale structurează, la nivelul afectiv al mărturisirii condiționate epistolar, un tip special de reconfigurare identitară, apropiată de ceea ce Simona Antofi numea nomadismul ca „matrice cultural-identitară a scriitorului exilat” [Antofi, 2014:658] (demonstrația autoarei este centrată pe scriitura lui Norman Manea – „Conceptul de transnaționalism conturează mult mai adecvat situarea scriitorilor exilați, precum Norman Manea, în arii culturale, înțelese ca arii de graniță, de interferență între două sau mai multe culturi” [Antofi, 2014:659]) Mai mult, în cazul lui Virgil Tănase, scrisorile, publicate în perioada postdecembristă, transcriu o „mitologie identitară a nomadului transcultural”, legitimată prin „pelerinajul identitar” permanent între cele două spații culturale asumate ca repere existențiale în logica afectivă a confesiunii, România și Franța. Reconstrucția autobiografică se realizează între aceste două Centre pivotale, între care scriitorul oscilează continuu, uneori prin intermediul verbului acid contestatar: „Care diasporă? Cea care n-a făcut pentru

România nimic nici înainte, nici după 1989 – decât să scuipe pe un popor care, chipurile, s-a lăsat manipulat și care nu votează cum trebuie (...). Care disporă? Cea a unui mănunchi de oameni dărmați, sărmanii, de suferințele îndurate în temnițele de după război, dar care n-au reușit să transforme experiența lor în cugetare despre istorie, și a căror străduință, jalnică și univocă, este de a-și expune public rănile făcute de un monstru mort și îngropat și în renașterea căruia vor să ne facă să credem fără să-și dea seama că lupta lor cu strigoi slujește o dihanie de proporții infinit mai însemnate, un cancer care a vătămat până la rădăcină civilizația occidentală.” [Tănase, 2013:65] Reconstrucția „nativ-epistolară” a Sinelui îmbracă fiecare tentație de auto-legitimare identitară în haina experienței personale, acum adusă în prim-plan obsesiv, astfel încât transferul dintre „eul real” și „eul ficțional” funcționează ca act de negociere a „identității narrative”, emergente în mijlocul jocului care antrenează experiența trăită și textualizarea ei: „Prin 1985 sau 86, când nimeni nu spera o prăbușire apropiată a sistemului totalitar, am simțit nevoia să denunț o formă de integrism care se practica în mediile emigrației și ale postului de radio Europa liberă. O formă de integrism care stânjenea acțiunile de rezistență la totalitarism pe care încercam să le întreprind la Paris, unde mă stabilisem de vreo zece ani. O formă de integrism care, mai ales, jignea și umilea o sumedenie de oameni de bine din țară, oameni de bună credință și pe care îi socoteam fundamental cinstiți. Acest integrism era opera unor indivizi adesea moralmente dubioși care își descopereau la Paris o conștiință pe care, în România, n-o avuseseră decât, poate, la budă. Li se alăturau, zeloși, câțiva funcționari bine plătiți ai Europei libere care ascultau de CIA ca alții de Securitate, și care practicau cenzura și terorismul intelectual cu sânguința autorităților din țară, având doar un alt punct de vedere cu nimic mai nobil, mai generos, mai *umanist* – atitudini scandaloase devenite publice, care astăzi nu mai sunt un secret pentru cei care vor să știe. Pe lângă ideea că cei buni sunt în străinătate și cei răi în țară, acest grip de indivizi (și de interese, dar nu despre asta este vorba) vroiau să ne convingă că singurul mod moral de a exista în România acelor ani era de a refuza orice compromis cu regimul. În ceea ce mă privește, mi se părea că a te exclude din viața civilă și profesională refuzând orice compromis nu putea fi decât o opțiune excepțională.” [Tănase, 2013:86-87]

În siajul perspectivei lui Kaufmann, în care „l’individu n’a pas un seul principe d’unité, mais plusieurs” [Kaufmann 2004a :167], această „pluralité interiorisée” (Kaufmann) este proiectată, la nivelul scriiturii confesive forjate epistolar, sub forma unui construct identitar care „n’est pas une pure illusion biographique; l’individu doit en effet parvenir à la forger avec un maximum d’éléments crédibles tires de son histoire. Il doit ensuite transformer cette représentation en grille de perception des nouveaux schèmes et d’intériorisation de ceux qui auront été *sélectionnés*. Il doit enfin, à partir de la version la plus récente incluant les derniers schèmes intériorisés, travailler à la reformulation de

toute son architecture intérieure.” [Kaufmann 2004a :168-169] Scriind despre experiențe personale, uneori în cod polemic, Virgil Tănase apelează involuntar la acea „réactivation sélective du passe interiorise” [Kaufmann 2004a:204, 205]: „Prețul plătit, foarte mărunț în ceea ce mă privește, îmi îngăduise să pot aduce regimului lovituri cu mult mai grave decât ale altora, ca să nu mai vorbesc de cei cărora li s-a pus definitiv pumnul în gură, fie pentru că li s-a luat orice posibilitate de a vorbi, fie pentru că au fost împinși prin suferință până acolo unde frica cărnii e mai puternică decât vitejia minții. În anii aceia, repet, când socoteam că regimul Ceușescu mai putea dura mulți ani, mi s-a părut moral și necesar să povestesc celor din țară acest episod, de care nu roșesc pe de o parte pentru că el era plata pentru libertățile pe care le luasem punându-mă deliberat în gura lupului, pe de alta pentru că el nu m-a împiedicat să destabilizez regimul atât cât se putea face cu instrumentele pe care, ca scriitor, le aveam la îndemână.” [Tănase, 2013:90-91] Astfel, profilul identitar reflectă, în ansamblul lui, un „petit cinéma” (Kaufmann) al auto-reprezentării prin care „nous sommes à la fois acteurs et réalisateurs des séquences qui défilent dans notre univers intérieur. (...) Le petit cinéma est alors une activité de retransmission, de reflet de quelques images sélectionnées, généralement idéalisées. L’individu revisite son histoire, pour la vivre plus (elle est redoublée) et pour la vivre mieux (elle est embellie). Il se remet en scène dans certains événements, pour le seul plaisir et le renforcement identitaire, ou pour analyser des détails justifiant un regard critique.” [Kaufmann 2004a:214] Mai mult, „l’individu et son autonomisation comme produits de l’histoire sociale” [Kaufmann 2004b :53] mediază actul recuperator al identității reconfigurate ficțional, generând indirect acea „production narrative de soi” [Kaufmann 2004b :154], care implică o dublă raportare – față de istoria colectivă și față de cea personală, ambele purtate de-a lungul scriiturii drept reminiscențe semnificante: „Mi se pare că observ mijind în România de azi același integrism de care mă lovisem, acum 20 de ani, la Paris. Din interese cărora nu e greu să le descoperi schepsisul, unii și alții amestecă în aceeași oală securității năimiți, slujitori voluntari și plățiți ai regimului, cu o sumedenie de oameni necajiți care și-au purtat crucea cum au putut, cum au știut mai bine. (...) Ar fi naiv să încerc să aduc argumente împotriva celor care, cu o rea credință dovedită, fără a se gândi nici o clipă la semenii lor sau la interesele țării, folosesc arma dosarelor așa cum alții (și uneori tot ei) folosesc minciuna, calomnia, furtul, bâta, mita...” [Tănase, 2013:91]

Opțiunile „omului de teatru” sunt, în egală măsură, secvențe-mărturisire ale „proiectului identitar” construit în scrisori: „Vocația unui spectacol de teatru (oricare ar fi punctual de plecare – în cazul de față un scenariu de film) nu este difuzarea prin actori (deveniți megafoane) a unor mesaje pe care autorii spectacolului vor să le transmit publicului ca într-o întrunire electorală. Sunt convins că menirea teatrului este de a ne oferi posibilitatea de a trăi viața

personajului prin mijlocirea actorului, căruia îi dăm pentru câteva ore viața noastră, s-o ducă într-o altă viață și nu într-o cutie de conserve. Numai așa se poate obține acea *comuniune dramatică* prin care viața unui personaj poate devine o confruntare a spectatorului cu sine însuși.” [Tănase, 2013:136] Experiența adaptării romanului lui Tolstoi, *Anna Karenina*, provoacă, în corpusul textualizat, asumarea unei „ideologii teatrale” personale, consolidând nivelul *ideografic* al scriiturii – confesiune: „Anna Karenina rămâne deci un personaj care prin sine este *capul de afiș* de care avem nevoie cu condiția de a-l oferi publicului așa cum și-l dorește. Adaptarea mea, care nu se îndepărtează de la roman decât ca să-l despoaie de contingentele istorice și n-o face decât pentru a da strălucire miezului, poate oferi spectatorilor de azi un discurs scenic în măsură să transforme fascinația în emoție, făcându-i să trăiască o experiență sufletească fundamentală.” [Tănase, 2013:127]

Consolidând, în etape bine definite, un „proiect identitar” inserat scriiturii-mărturisire în format epistolar, cartea lui Virgil Tănase transcrie o fascinantă pledoarie pentru construcția identitară, acum relegitimată prin suprapunerea experiențelor re-trăite în narațiune și resemantizate în logica afectivă a memoriei recuperatorii, „o lume în cuvinte” despre omul și creatorul Virgil Tănase.

Bibliografie

- Antofi, Simona, *Norman Manea – Textul nomad. Instanțele narative ale identității exilice*, în „Journal of Roumanian Literary Studies”, nr. 5 / 2014, disponibil la adresa <http://www.upm.ro/jrls/JRLS-05/Rls%2005%2095.pdf>
- Battiston, Régine, *Lectures de l'identité narrative*, Orizons, 2009.
- Halbwachs, Maurice, *Memoria colectivă*, traducere de Irinel Antoniu, Institutul European, Iași, 2007.
- Kaufmann, Jean – Claude **a**, *Ego. Pour une sociologie de l'individu*, Paris, Armand Colin, 2004.
- Kaufmann, Jean – Claude **b**, *L'invention de soi. Une théorie de l'identité*, Armand Colin, 2004.
- Lipiansky, Edmond Marc, *Stratégies identitaires*, în *Introduction à la problématique de l'identité*, PUF, Paris, 1990.
- Ricoeur, Paul, *Soi-même comme un autre*, Editions du Seuil, Paris, 1990.
- Tănase, Virgil, *Scrisori despre literatură și teatru*, Muzeul Literaturii Române, București, 2013.